

Анотація

Фесенко Л. И. К вопросу о деятельности судебных палат Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел. — Статья.

В статье исследуются вопросы образования палат в ВССУ, дается авторское определение понятия «судебная палата» и делается вывод относительно целесообразности в будущем образования иных судебных палат в пределах гражданской и криминальной юрисдикций. Анализируется правовой статус секретаря судебной палаты, с критических позиций рассматривается возможность введения должности заместителя секретаря судебной палаты.

Ключевые слова: Высший специализированный суд Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел, судебная палата, секретарь судебной палаты.

Summary

Fesenko L. I. To the Matter of the Judicial Chambers of the Higher Specialized Court on the Civil and Criminal Cases of Ukraine Activity. — Article.

The matter the Higher Specialized Court on the Civil and Criminal Cases of Ukraine Chambers formation are analysed in the article. The author's description on the «Judicial Chamber» notion is given. The Author makes the conclusion on other Judicial Chamber formation expedience within the frames of the Civil and Criminal Jurisdictions. The legal status of Chamber Secretary is analysed. The possible introduction of the Judicial Chamber Deputy Secretary Position is declined.

Keywords: the Higher Specialized Court on the Civil and Criminal Cases of Ukraine, Judicial Chamber, Judicial Chamber Secretary.

УДК 340:572.02

В. В. Завальнюк

ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ В АНТРОПОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ (ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Важливою особливістю сучасного етапу розвитку сучасної правової реальності є його перехідний характер. Одночасно закладаються нові цивілізаційні основи для майбутніх перетворень. На наших очах формується нова соціально-правова реальність, вільна від міфів і догм, що вимагає виваженого, раціоналістичного пізнання. Сьогодні численні пояснювальні прийоми, стереотипи, моделі, які використовувались протягом ряду десятиліть, виявляються зовсім невинуватими. Вони не ведуть до розуміння тих процесів, що відбуваються в нормативних і ціннісних сферах соціального буття.

Тільки людина є носієм «живої духовності»; духовність суспільства, представлена культурою, являє собою «кристалізацію» цієї первинної, живої духовності. Однак людська духовність не гармонійна, що виражається в деструктивному образі дій людини, і це притаманна їй якість. Але суспільство, акумулюючи духовну й матеріальну енергію людей, також не може бути вільним від деструктивності, не може бути по своїй суті «вище» і «чистіше» людини. Тому санітарною «чисткою» суспільства, побудовою його по якій-небудь відкритій наукою моделі, не адекватній антропології і духовній суті особистості, неможливо селекціонувати стерильно «нову людину», але разом із тим духовний

і матеріальний зріст людини неможливий без адекватної і взаємоузгодженої зміни суспільства.

Рівність людини і суспільства або людства в цілому означає, що людина в силу її духовності являє собою не тільки істоту одиничну, а є індивідуальним втіленням загального; звідси — усе людство залишається безправним навіть якщо безправним є тільки один його представник.

Тому необхідно починати розкриття метапроблеми права не із соціології права (чим, власне, до цього часу і займалося правознавство), а з антропології права. Начальним розділом правознавства повинно бути мікроправознавство як наукове дослідження властивого людині генезису права, аналізу його першоснов, причин і умов його появи та розвитку.

На даному етапі в умовах постсоціалістичних перетворень і руху України до утвердження начал права, громадянського суспільства і правової держави відкриваються реальні можливості для формування й розвитку вітчизняної юридичної антропології. Адже існує чимало робіт по теорії права, в яких практично відсутня тема людини. Домінування соціоцентричних, державно центричних настанов, які передбачають, що ціле завжди важливіше за частину, а держава незрівнянно значніша за громадянина, не залишає місця для антропологічної проблематики.

Не можна не помітити, що юристи, правознавці вкрай рідко звертаються до питань, пов'язаних з обговоренням уявлень про природу й сутність людини. А тим часом правова реальність існує не сама по собі, а у середині великого антропологічного контексту. Тому правомисленню необхідний «антропологічний поворот, який дозволяє вийти через теоретичні дослідження вже не до держави і норм, не до права й законів, а до людини як життєвої первинної реалії.

Теорія і антропологія права потребують дослідницького, методологічного антропоцентризму, що дозволить, з одного боку, глибше проникнути в сутність права через пізнання природи людини, а з іншого боку, допоможе краще зрозуміти природу людини через пізнання сутності права.

Антропологічні передумови існування правової реальності мають як негативний, так і позитивний характер. Те, що людьми рухають властиві їхній природі стихійні пристрасті й розрізненні інтереси, які штовхають їх до конфліктів, злочинів і воєн, — це непорушна життєва реальність. Але настільки ж реально і те, що люди невпинно шукають, знаходять і ефективно використовують найрізноманітніші засоби по врегулюванню стихійних проявів своєї природи, по підпорядкуванню її началам порядку організованості, цивілізованості, культури. Силам руйнування протидіють сили порядку, моралі права. Джерела тих й інших — у самій людині, в особливостях її природи.

Антропологічне знання здатне виконати роль критерію оцінки висновків не тільки теорії держави і права, але і інших юридичних теорій. Загальні принципи антропологічної науки здатні проявити себе як теоретичний інструмент оцінки ефективності і правильності нових ідей, методів і положень, які сьо-

годні висувуються правознавством. По суті, це така оцінна діяльність, яка пов'язана з отриманням інформації про те, чи відповідають протікаючі в юридичній науці і практиці процеси критеріям і принципам, що виробляються юридичною антропологією.

Критерії юридичної антропології — це своєрідні інструменти, за допомогою яких можна відстежувати, оцінювати, реєструвати полягання соціуму, правової системи, полягання основних правових теорій і тенденції їх розвитку. Ігнорування антропологічного критерію може привести до домінування формально-логічного підходу. Розвиток теорії держави і права здійснюється саме за рахунок приросту нових поглядів, теорій і підходів, серед яких певне місце відводиться і антропологічним даним. До предмета юридичної антропології слід віднести: інституційні елементи суспільства (людина, держава, законодавство), динамічні елементи (практика, свобода, правова культура, конфлікти, психологія влади і права, етнічні особливості і т.д.). Предмет теорії держави і права збагатив за рахунок того, що багато її питань можуть розглядатися за допомогою методологічного інструментарію юридичної антропології, і, завдяки цьому, «традиційні» предмети науки знаходять нові характеристики [2, 85–91].

Феномен людини, її духовний світ, правосвідомість і культура, діяльність і вчинки не можуть бути предметом вивчення виключно однієї науки. З ускладненням соціального життя, появою нових соціальних інститутів, все важче будувати людині з навколишнім її світом відношення з соціальною і правовою дійсністю. Тому тільки група зв'язаних між собою наук, об'єктом вивчення яких є людина, може відповісти на питання про значення буття людини, особливостей ества і існування, специфіки культури, свободи особи, її правових основ і гарантій. Отже, юридична антропологія — це одне з безлічі наукових напрямів, що вивчають відносини людини, соціальної і правової дійсності. Тому важливим є визначити місце юридичної антропології серед інших антропологічних наук з погляду їх предметів дослідження, оскільки взаємостосунки окремих наук обумовлені предметами їх вивчення.

В процесі пізнання людини і навколишнього її світу права, в процесі пізнання правової культури і юридично значущої діяльності людини, юридична антропологія неминуче стикається з предметом інших антропологій, які в рамках свого предмета вивчають окремі складові соціальної і правової системи або явища, від них похідні, важливі з погляду юридичної антропології. Такими окремими антропологічними дисциплінами є: соціальна антропологія, політична антропологія, філософська антропологія.

Якщо говорити про соціальну антропологію, яка є молодого наукою, предметом котрої є «закономірності і механізми взаємодії людини з її соціальним і природним оточенням в умовах конкретної культурної системи» [3, 12]. Є точка зору, що предмет юридичної антропології ширше, багатше, ніж предмет спорідненої науки в уявленні Ф. І. Мінюшева, оскільки перша вивчає не тільки «відносини з соціальним оточенням», але і саму людину як носія юридичних цінностей, суб'єкта реалізації норм, безпосереднього учасника соціальної і пра-

вової діяльності, носія певного типу правової культури. Все це дозволяє провести лінію розмежування вказаних наук і визнати, по-перше, несумісність наукового поля юридичної антропології з соціальною антропологією, а по-друге, вказати на складнішу будову предмета першої. Це твердження створилося на тій підставі, що юридична антропологія не ставить загальною метою закономірності, що зрозумілі всім, а прагне розглядати людину в контексті правової і соціальної культури, юридичної практики, контексті організованого соціального життя.

Політична антропологія також, як і юридична антропологія, представляє молодий науковий напрям, проте предмет її наукових досліджень не може конкурувати з предметом останньої. Виказані в літературі думки з обговорюваного питання дозволяють зробити наступні висновки. По-перше, на думку дослідників, політична антропологія є субдисципліною в рамках соціальної антропології, по-друге, її предметом є традиційна політична культура, ранні і сучасні форми політичної організації, влада і методи владарювання [4, 134, 143–147], по-третє, рекомендації і висновки політичної антропології «стають важливим чинником політичної поведінки суб'єктів владних відносин» [4, 141]. При цьому учені прагнуть деякі суто політологічні і соціологічні предмети (такі як влада, управління, норми, лідерство, політичний режим і ін.) трактувати з позиції класичної етнографії. В результаті перелік важливих питань політичної антропології включає історію розвитку етнографічних навчань, традиційну політичну культуру, управління і т.д. До методів дослідження, характерних для політичної антропології, зараховують роботу з історико-етнографічними джерелами, соціологічні напрями, порівняльно-історичний, функціональний, еволюційний діалектичний методи [4, 144–146].

Розмежування між даними науковими напрямками засновано на тому, що політичну антропологію, як з'ясувалося, мало цікавить головний інститут політичних відносин — держава, і найефективніший інструмент політичного впливу — право, яке, як відомо, і «є політика».

Між предметом її дослідження і предметами соціальної і політичної антропології існує глибокий внутрішній взаємозв'язок. Щоб зрозуміти існуючий взаємозв'язок наук про людину, важливо визнати, що будь-яке наукове знання складається з трьох елементів: об'єктивного змісту, знакових форм і зв'язків між об'єктивним змістом і знаковими формами, які заміщають, фіксують цей об'єктивний зміст. З цієї точки зору, об'єктом всіх антропологічних наук є людина, але оскільки вона має різні властивості і відносини, то вона сама і його властивості підлягають різним науковим дослідницьким операціям із застосуванням різного понятійно-методологічного інструментарію.

Так, юридична антропологія вивчає багато елементів соціального життя суспільства, які цілком або частково включені в систему дослідницької уваги соціальної і політичної антропології.

Без уваги неможливо залишити і філософську антропологію. Виникнувши в 1920-х рр. завдяки працям В. Дільтея [5, 395–398, 421–423], Е. Гуссерля [6, 136–176] і М. Шелера [7, 31–90], філософська антропологія через показала

здібність до з'єднання конкретно-раціоналістичного вивчення різних сфер людського буття з цілісним, філософським його збагненням. Цей філософський напрям краще всього розуміється як відповідь на кризу філософії, що мала місце на початку XX століття. Філософія життя В. Дільтея, феноменологія Е. Гуссерля і пізнання М. Шелера як не можна краще змогли спрямувати зусилля учених у бік розуміння людини, ества цього феномена і пояснення останнього через світ суцього. «Завдання філософської антропології, — писав М. Шелер, — точно показати, як з основної структури людського буття випливають всі специфічні монополії, звершення і справи людини: мова, совість, інструменти, ідеї праведного і неправедного, держава, керівництво, образотворчі функції мистецтва, міф, релігія, наука, історичність і громадськість» [7, 90].

Л. П. Буева, намагаючись описати вичерпну структуру предмета філософської антропології, відносить до її складових елементів: 1) інваріантні (загальнолюдські) стійкі природно-природні і соціокультурні істотні властивості і якості людини в їх соціокультурній мінливості; 2) цілісний образ людини в певному типі культури, антропологічні «межі і межі людського образу в безмежності буття і вдосконалення»; 3) спосіб розгляду і рішення філософських проблем в їх «людському вимірюванні» і «людській цінності»; 4) загальні методологічні підстави і системи понять для конкретних видів антропології [8, 10–17].

Філософська антропологія має особливе значення для юридичної антропології через той факт, що, будучи самостійним напрямом, філософська течія закладає принципи наукового аналізу людини. В даний час філософська антропологія не припиняє спроб створити цілісну концепцію людини, вона намагається узагальнювати і об'єднувати всі дані про людину і на цій основі виявити достовірність людини. Цей науковий рух йде, головним чином, по чотирьох напрямках: феноменології, герменевтики, філософської аналітики і пост-модернізму.

Дотепер наука інтерпретує філософію (філософію права, зокрема) лише як «граничні підстави права і способи його існування» [8, 24], тобто завдання філософського знання в пошуку підстав є актуальним. Таким чином, виявляється, що юридична антропологія менш всіх наук демонструє кооперативні наукові зв'язки з філософською антропологією. Предмети цих наукових напрямів сполучаються поки вельми трохи. Правознавство поки поволі наповнює свій зміст новими поняттями, конструкціями і теоріями, здатними дати більш людяне тлумачення держави і формалізованого права, що політизується. Причини цього носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер [9, 58]. Сила традиції, гостра криза традиційних наукових парадигм, консерватизм і відсталість мислення носіїв наукового знання не сприяють інтенсивному створенню нових ідей і методів. Вітчизняне правознавство (і юридична антропологія в її складі) поки не використовувало досягнення світової філософської антропології. Тому завданням майбутнього є осмислення змісту знання філософської антропології, інтеграція і зближення теоретичних побудов з конструкціями юридичної антропології і правознавства в цілому на користь перспективного пізнання людини.

Література

1. Кутафін О. Е. Выступление на научн.-практ. конф. «Место теории государства и права, философии права и истории политических учений в системе высшего юридического образования // Государство и право. — 2000. — № 12.
2. Думанов Х. М. Мононорматика и начальное право / Х. М. Думанов, А. И. Першиц // Государство и право. 2001. № 9.
3. Минюшев Ф. И. Социальная антропология (курс лекций) / Ф. И. Минюшев. — М., 1997.
4. Бочаров В. В. Политическая антропология и общественная практика // Журнал социологии и социальной антропологии. — 1998. — Т. 1, № 2.
5. Гайденко П. П. Прорыв к трансцендентному. Новая онтология XX века / П. П. Гайденко. — М., 1997.
6. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию (главы из книги) // Вопросы философии. — 1992. — № 7.
7. Шелер М. Положение человека в Космосе // Проблема человека в западной философии. — М., 1988.
8. Буева Л. П. Философская антропология: предмет, «поле проблем», место в системе философии // Философская антропология: истоки, современное состояние и перспективы: тез. VIII ежегод. конф. кафедры философии РАН. — М., 1995.
9. Степи В. С. Философская антропология и философия науки / В. С. Степи. — М., 1992.

Анотація

Завальнюк В. В. Правова реальність в антропологічному вимірі (основні напрями досліджень). Стаття.

У статті досліджується концепція правової реальності в антропологічному вимірі. Стверджується, що суттєвий вклад антропологиї вносить у вивчення правових аспектів міжетнічних і міждержавних відносин, специфіки виникаючих правових форм організації життя різних спільнот в Україні з урахуванням багатонаціонального складу її населення, конфесійних відмінностей, різноманітних духовних, культурних і правових традицій.

Ключові слова: антропологічні знання, правова реальність, філософська антропологиї, політична антропологиї, соціальна антропологиї, юридична антропологиї.

Аннотация

Завальнюк В. В. Правовая реальность в антропологическом измерении (основные направления исследований). Статья.

В статье исследуется концепция правовой реальности в антропологическом измерении. Утверждается, что существенный вклад антропологии вносит в изучение правовых аспектов межэтнических и межгосударственных отношений, специфики возникающих правовых форм организации жизни различных сообществ в Украине с учетом многонационального состава ее населения, конфессиональных различий, разнообразных духовных, культурных и правовых традиций.

Ключевые слова: антропологические знания, правовая реальность, философская антропология, политическая антропология, социальная антропология, юридическая антропология.

Summary

Zavalniuk V. V. Legal Reality in the Anthropological Dimension (the Main Directions of Research). — Article.

The article is devoted to the analysis of the concept of legal reality in the anthropological dimension. It is stated that a substantial contribution anthropology makes to the study of legal aspects of inter-ethnic and inter-state relations, the specifics of any legal forms of organization of life of different communities in Ukraine, taking into account the multiethnic composition of its population, religious differences, a variety of spiritual, cultural and legal traditions.

Keywords: anthropological knowledge, legal reality, philosophical anthropology, political anthropology, social anthropology, legal anthropology.